

Wiad. entomol.	16 (3-4): 157-162	Poznań (1997) 1998
----------------	-------------------	--------------------

Rozmieszczenie i pochodzenie *Dorcadion scopoli* (HERBST, 1784)
(*Coleoptera: Cerambycidae*) w Polsce

Distribution and origin of *Dorcadion scopoli* (HERBST, 1784) (*Coleoptera: Cerambycidae*) in Poland

MIECZYŚLAW MAZUR

Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN, ul. Sławkowska 17, 31-016 Kraków

ABSTRACT: The exact distribution of *Dorcadion scopoli* (HERBST) in Poland and its general distribution are given. The author has included this species to the pannonian element of the Polish fauna. The species most probably invaded Poland via Romania, Moldavia and Ukraine.

KEY WORDS: *Coleoptera*, *Cerambycidae*, *Dorcadion scopoli*, zoogeography, distribution, Poland.

Dorcadion scopoli (HERBST) należy w Polsce do rzadko spotykanych elementów fauny kserotermicznej. Od drugiego i zarazem ostatniego notowania w XIX w. (WAŃKOWICZ, 1878), do chwili ponownego odkrycia tego gatunku w Górach Pieprzowych, minęło ponad 70 lat. Dopiero badania faunistyczne na Wyżynie Małopolskiej podjęte w połowie obecnego stulecia przez warszawskich i krakowskich przyrodników ujawniły jego obecność na kilku stanowiskach skupionych w okolicach Sandomierza i Buska-Zdroju. Ukazały się dwie publikacje na ten temat (BURAKOWSKI, 1957; SZYMCZAKOWSKI, 1960), po czym znowu nastąpiła długa przerwa wskazująca na brak nowych informacji. Następne stanowiska w szeroko ujętej Niece Nidziańskiej (KONDRACKI, 1978) stwierdził autor pracy w latach 1991–1992.

Rozmieszczenie *D. scopoli* w Polsce przedstawia się więc następująco:

1. STANOWISKA PUBLIKOWANE

- Wyżyna Lubelska: Niele dew (UTM: FB93) ad Hrubieszów, Żdzanne (FB65) ad Krasnystaw (WAŃKOWICZ, 1878; wg. BURAKOWSKI i in., 1990).
- Wyżyna Małopolska: Góry Pieprzowe (EB51) (BURAKOWSKI, 1957; SZYMCZAKOWSKI, 1960), Góry Wysokie (EB52) i Dwikozy (EB52) ad Sandomierz, Wełecz (DA79), rez. „Krzyżanowice” (DA68) i rez. „Skotniki Górne” (DA69) ad Busko Zdrój (BURAKOWSKI, 1957).
- Wyżyna Krakowsko-Częstochowska: Kraków (DA14) lub (i) okolice (ŁOMNICKI, 1866).

2. NOWE STANOWISKA

- Wyżyna Małopolska: Malkowice (DA76) ad Koszyce, 14 V 1991, 1 ex., leg. M. MAZUR, lessowa skarpa doliny Wisły porośnięta roślinnością kserotermiczną; Pełczyńska (DA68) ad Wiślica, 22 VI 1992, 1 ex., leg. M. MAZUR, zbiorowisko roślinności kserotermicznej na marglu wapiennym. Okazy dowodowe są przechowywane w zbiorach Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN w Krakowie.

BURAKOWSKI i inni (1990), w specyficzny sposób interpretując dane ŁOMNICKIEGO (1866), wymieniają *D. scopoli* z krakowskich Bielani i pobliskiej miejscowości Krzeszowice. Sprawa ta wymaga jednak kilku zdań komentarza. Otóż ŁOMNICKI zestawiał w wyżej cytowanej pracy spis chrząszczy zebranych w różnych częściach byłej Galicji. Przy każdym gatunku umieścił literowy znak wskazujący jego rozmieszczenie. Tak więc po synonimicznej nazwie *D. lineatum* F. (oraz w wielu innych przypadkach) podał literę „k”, która oznacza „Kraków aż do Bielani i Krzeszowice”. Moim zdaniem wynika z tego, że jedno lub więcej stanowisk *D. scopoli* leżało gdzieś na tym obszarze, w miejscu bliżej nie określonym. Oczywiście mogły to być również wymienione tu punkty skrajne, ale powyższy zapis nie jest jednoznaczny i nie upoważnia do kategoriycznych stwierdzeń.

Wydaje się mało prawdopodobne, aby *D. scopoli* mógł przetrwać w okolicach Krakowa niezauważony przez ponad 130 lat. Raczej należy przyjąć, że nie występuje on już na tym terenie.

Potwierdzenia wymagają również dane WAŃKOWICZA (1878) z Wyżyny Lubelskiej, aby wymienione przez niego stanowiska można było uznać za nadal istniejące.

Dorcadion scopoli jest w Polsce, jak już wyżej wspomniano, związany z siedliskami kserotermicznymi. Występuje w zbiorowiskach roślinnych o różnym składzie florystycznym porastających podłoże lessowe, gipsowe i wa-

pienne, lecz nie piaszczyste. Wydaje się, że na żadym stanowisku (może z wyjątkiem Gór Pieprzowych) nie tworzy licznej populacji, co znacznie utrudnia jego obserwację.

SZYMCZAKOWSKI (1960) uważa *Dorcadion scopoli* za „wybitny element pontyjski naszej fauny”. Chcąc ustosunkować się do tego poglądu zebrałem i dokładnie przeanalizowałem wszystkie dostępne mi informacje o rozmieszczeniu omawianego tu gatunku. Odnośna literatura nie jest obszerna i zawiera więcej uogólnień, niż szczegółowych danych. Niemniej jednak można na jej podstawie uzyskać w miarę dokładny obraz rozsiedlenia i podjąć dyskusję o charakterze geograficznym tego gatunku. Najpierw fakty:

ZASIĘG OGÓLNY (CAŁKOWITY)

- Chorwacja: Slavonia, Varaždin
- Nowa Jugosławia: Serbia (Wojwodina, Srem)
- Bułgaria: część północno-zachodnia; Haskovski Bani w Rodopach (JOAKIMOV, 1904) – jeśli nie zaszła tu jakaś pomyłka.
- Rumunia: część zachodnia, poza tym okolice miejscowości Craiova i Braşov
- Mołdawia: w literaturze brak stanowisk
- Ukraina: Podole – Kamianec' Podils'kyi (Kamieniec Podolski) i okolice (Melnycia Podils'ka, Mykhailivka)
- Węgry: na całym obszarze
- Słowacja: część południowa (na północ do Bańskiej Bystrzycy)
- Czechy: południowe Morawy
- Austria: część wschodnia (dane wymagające sprawdzenia)
- Polska: wyżyny w południowej części kraju.

Z powyższego zestawienia wynika, że *Dorcadion scopoli* jest rozmieszczony głównie w Kotlinie Pannońskiej – rozległym zapadlisku tektonicznym otoczonym przez Karpaty, Alpy i Góry Dynarskie. Z różnych źródeł (m. in. ROUBAL, 1930 i KASZAB, 1971) wiadomo, że na Węgrzech, w zachodniej Rumunii i w południowej części Słowacji nie należy on do rzadkości, miejscami jest nawet częsty. SZYMCZAKOWSKI (1960), opierając się na wynikach badań ROUBAL'a, stwierdza: „na Węgrzech występuje jeszcze w rozmaitych środowiskach otwartych, także płaskich, natomiast już na Słowacji wykazuje wyraźną stenotopię [...] jest tam [...] lokalny i ograniczony do najcieplejszych siedlisk”. Obserwacja ta stanowi ważną wskazówkę dla poznania rozwoju zasięgu. Przyjmuje się bowiem powszechnie, że stenotopowość jest zjawiskiem częstszym na peryferiach zasięgu niż w jego centrum. Zmiana tej własności ekologicznej gatunku może więc wskazywać na kierunek dyspersji.

W przypadku *Dorcadion scopoli* migracja miała charakter odśrodkowy skierowany w różnych kierunkach, lecz na stosunkowo małe odległości. Granicę zajmowanego areálu wyznaczają obecnie cztery skrajne punkty: Haskovski Bani w Bułgarii, Varaždin w Chorwacji, Kamieniec Podolski na Ukrainie i Żdżanne w Polsce. Na obszarach leżących poza Kotliną Pannońską gatunek ten występuje na wyspowych, izolowanych stanowiskach i raczej nie wykazuje tendencji dyspersyjnych. Cecha ta może przemawiać za reliktowością tych krańcowych populacji. W tym miejscu warto wspomnieć, że podczas pięcioletnich (1993–1997) badań faunistycznych na Podolu (Ukraina), prowadzonych przez autora i współpracowników, nie udało się odszukać tego gatunku. Na wielu odwiedzanych stanowiskach, od Złoczowa (Zolochiv) i Tarnopola (Ternopil) po Kamieniec Podolski i Mohylew Podolski (Mohyliv Podil'skyi), występowały tylko inne gatunki z tego rodzaju, zwłaszcza *D. fulvum* (SCOP.) i *D. holosericeum* KRYN.

W ogólnej charakterystyce zasięgu najwięcej wątpliwości budzi przebieg północno-zachodniej granicy. Wiadomo z całą pewnością, że *D. scopoli* występuje na Morawach, natomiast dawne doniesienia z Badonii (REITTER, 1912) i późniejsze, ogólnikowe informacje o jego występowaniu w południowych lub południowo-wschodnich Niemczech (PLAVILSHCHIKOV, 1958; PANIN, SAVULESCU, 1961) i wschodniej Austrii (BREUNING, 1962) nie są cytowane przez niektórych autorów. Na przykład LUCHT (1978), podobnie jak HORION (1974), nie potwierdza obecności tego gatunku na terenie Niemiec i Austrii. Drugi z wymienionych autorów ustalił, że informacja opublikowana przez REITTER'a jest oparta na błędnie oznaczonym okazie *Iberodorcadion fuliginator* (L.) zebranym we Freiburgu.

Pochodzenie *D. scopoli* w Polsce nie jest całkowicie jasne. Moim zdaniem najbardziej wiarygodna wydaje się hipoteza zakładająca migrację omawianego tu gatunku wzdłuż zewnętrznego łuku Karpat: z Kotliny Pannońskiej przez Nizinę Rumuńską, Mołdawię i Podole na obszar wyżynny Polski. Przemawia za nią rozmieszczenie współczesnych stanowisk. Nie można jednak wykluczyć wędrówki przez Bramę Morawską, która – jak wiadomo – odegrała pewną rolę w rozprzestrzenianiu się kserotermicznych roślin i zwierząt. Proponowane przez niektórych autorów (PAWŁOWSKI, 1995; GUTOWSKI, 1995) wyjaśnienie zasięgu *D. scopoli* w Polsce funkcjonowaniem w przeszłości transkarpackiej drogi migracyjnej jest interesujące, lecz dotychczas słabo udokumentowane. Przede wszystkim należałoby wskazać okresy geologiczne, w których gatunki stepów nizinnych mogły migrować przez Karpaty znajdując tam odpowiednie warunki siedliskowe (podłoże, roślinność) i klimatyczne. Warto byłoby również odszukać ślady takich wędrówek w postaci reliktowych stanowisk współczesnych lub szczątków kopalnych gatunków korzystających z tej drogi.

Problem pozostaje więc nadal otwarty i między innymi dlatego powinno się dołożyć wszelkich starań o zachowanie krańcowych stanowisk tego gatunku, narażonych na łatwe zniszczenie. Jest przy tym zastanawiające, że *D. scopoli* (podobnie jak inne gatunki z tego rodzaju) nie został dotychczas objęty ochroną prawną i nie znalazł się w „Czerwonej Księdze Zwierząt Polski”.

Dysponując przedstawionymi wyżej faktami uznaję *Dorcadion scopoli* za typowy element pannoński, który zaledwie dochodzi do granicy obszaru pontyjskiego i jest tam niewątpliwie rzadki.

W tym miejscu chciałbym serdecznie podziękować Panom: Danielowi KUBISZOWI i Robertowi ROSSA za pomoc w zbieraniu informacji o *D. scopoli*.

SUMMARY

Dorcadion scopoli (HERBST) in Poland is a rare, xerothermophilous species. In the XIX-th century it was recorded from the vicinity of Kraków and from the Lublin Upland (Wyżyna Lubelska). Nowadays this species is present only in a few, most probably of relictary localities in the Małopolska Upland (Wyżyna Małopolska). Its global distribution concentrates mainly in the Pannonian Valley. Outside this area it has only sporadic, insular localities. Limits of its range are marked by: Żdźanne in Poland, Varaždin in Croatia, Haskovski Bani in Bulgaria and Kamianec' Podils'kyi in Ukraine. Its migration route to Poland probably led along the outer Carpathian arch i.e. through Romania, Moldavia and Ukraine. In all these countries *Dorcadion scopoli* has only sparse localities, which may indicate its migration route, but the possibility of its migration through the Moravian Gate one can not be entirely ruled out.

This species should be included in the „Polish Animal Red Data Book” and taken under protection.

PIŚMIENNICTWO

- BREUNING S., 1962: Revision der *Dorcadionini* (Col., Ceramb.). Ent. Abh. Ber., **27**: 1-665.
- BURAKOWSKI B., 1967: Występowanie gatunków z rodzaju *Dorcadion* DALM. w Polsce (Coleoptera, Cerambycidae). Fragm. faun., **7**: 289-295.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J., 1990: Chrząszcze Coleoptera. Cerambycidae i Bruchidae. Kat. Fauny Polski, **23**, 15: 1-312.
- GUTOWSKI J. M., 1995: Kózkowate (Coleoptera: Cerambycidae) wschodniej części Polski. Prace Inst. Bad. Leśn., **815**: 3-190.
- HORION A., 1974: Faunistik der mitteleuropäischen Käfer. Bd. XII: Cerambycidae - Bockkäfer. Überlingen-Bodensee, 228 ss.

- JOAKIMOV D., 1904: Pronis km blgarska fauna na nasekomite *Insecta, Coleoptera*. Sbor. nar. Umotvor., Nauka i Knizhnina, **20**:1-43.
- KASZAB Z., 1971: Cincérek – *Cerambycidae*. Fauna Hung., **106**, 9, 5: 1-283.
- KONDRACKI J., 1978: Geografia fizyczna Polski. PWN, Warszawa, 463 ss.
- LUCHT W. H., 1987: Die Käfer Mitteleuropas. Katalog. Krefeld, 342 ss.
- PANIN S., SAVULESCU N., 1961: *Coleoptera*. Familia *Cerambycidae* (Croitori). [W:] Fauna Repub. pop. rom. *Insecta*, vol. **10**, fasc. 5: 1-523.
- PAWŁOWSKI J., 1995: Zmiany faunistyczne w Polsce od końca XVIII wieku w aspekcie przeszłych i przewidywanych zmian klimatu. *Sylvan*, 3: 5-21.
- PLAVILSHCHIKOV N. N., 1958: Zhuki drovoseki. Cz.3. Podsemeystvo *Lamiinae*. Cz. 1. [W:] Fauna SSSR, Nasekomye zhestkokrylye, t. XXIII, wyp. 1. Izd. AN SSSR, Moskva-Leningrad, 589 ss.
- REITTER E., 1912: Fauna Germanica. Die Käfer des Deutschen Reiches. IV Band, Stuttgart, 236 ss.
- ROUBAL J., 1930: Katalog Coleopter (Brouků) Slovenska a Podkarpatska. Svazek 3. Praha, 527 ss.
- SZYMCZAKOWSKI W., 1960: Materiały do poznania kserotermofilnej fauny chrząszczy Wyżyny Małopolskiej. *Pol. Pismo ent.*, **30**, 14: 173-242.
- WAŃKOWICZ J., 1878: Tymczasowy spis owadów tęgopokrywych z wycieczki w okolice Chełma r. 1878. *Przyr. i Przem.*, **7**: 213-214.